ΖΑΝ ΖΑΚ ΡΟΥΣΣΩ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ

Μετάφραση Γρηγόρης Ντέρης

Επιμέλεια Έφη Μπουλιώτη

ΕΚΦΡΑΣΗ 1984

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Όσο κι αν έχει ενδιαφέρον να βγάλουμε ορθά συμπεράγια τη φυσική κατάσταση του ανθρώπου, παρατηρώντας τον απ' τη γέννησή του κι εξετάζοντάς τον από τότε που ήταν, ας πούμε, έμβρυο της ανθρωπότητας, εγώ δε θα πάρω υπόψη μου τη σύστασή του, που διαμορφώθηκε μέσα απ' την αδιάκοπη εξέλιξη. Δεν ενδιαφέρομαι, ερευνώντας μέσα στο σύστημα των ζώων, να βρω την απλή μορφή του που έγινε αργότερα περίπλοκη. Δεν θα εξετάσω, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, αν τα μακριά του νύχια ήταν αρχικά γαμψά όπως στα όρνια, αν ήταν μαλλιαρός σαν αρκούδα,ούτε αν ενώ περπατούσε με τα τέσσερα πόδια έχοντας το βλέμμα του στραμμένο στη γή και περιορισμένο σ' ένα ορίζοντα μερικών μόνο βημάτων, ταυτόχρονα ανακάλυπτε το χαρακτήρα και τα όρια των ιδεών του. Τα συμπεράσματα που θα έβγαζα μ' αυτόν τον τρόπο θα ήταν αόριστα και περίπου φανταστικά. Η συγκριτική ανατομία έκανε ακόμα πιο μικρή πρόοδο κι οι παρατηρήσεις του φυσιοδίφη είναι ακόμα πιο αβάσιμες για να μπορέσουμε να στηρίξουμε πάνω σε παρόμοιες βάσεις τα θεμέλια ενός στέρεου συλλογισμού. Έτσι χωρίς να παίρνουμε υπόψη μας τις γνώσεις που έχουμε πάνω σ' αυτό το ζήτημα απ' την πλευρά της Φυσικής και χωρίς να μας απασχολούν οι αλλαγές που έγιναν τόσο στη εσωτερική όσο και στην εξωτερική διαμόρφωση του ανθρώπου, όσο χρησιμοποιούσε τα μέλη του σε καινούριες εργασίες και τοεφόταν με καινούριες τροφές, υποθέτουμε ότι είχε απ' την αρχή διαμορφωθεί έτσι όπως τον βλέπουμε σήμερα, να βαδίζει δηλαδή με τα δυο του πόδια, να χρησιμοποιεί τα χέρια όπως εμείς, να παρατηρεί με το βλέμμα του ολόκληρη τη φύση και να υπολογίζει με τα μάτια του την απεραντοσύνη του ουρανού.

Αν αφαιρέσουμε απ' τον σημερινό άνθρωπο ολ' αυτά με τα οποία τον προίκισε η φύση κι όλες τις ιδιότητες, που αργότερα με το πέρασμα του χρόνου και με την μακροχρόνια πρόοδο κατόρθωσε ν' αποκτήσει, και το θεωρήσουμε, με μια λέξη, σαν τέτοιον που κατάληξε μετά απ' την επίδραση της φύσης, θ' αντικρίσουμε ένα πλάσμα περισσότερο αδύναμο και λιγότερο εύστροφο από μερικά άλλα, όπως επίσης γενικότερα θα δούμε ότι είναι το πιο τέλεια οργανωμένο απ' όλα ζώο, που χορταίνει κάτω από μια βαλανιδιά, που ξεδιψάει στο πρώτο ρυάκι που θα συναντήσει, που κοιμάται στις ρίζες του δέντρου από τους καρπούς του οποίου χόρτασε· επειδή ικανοποιούσε όλες τις ανάγκες του δε μπορούμε παρά να το θεωρήσουμε σαν το πιο ολοκληρωμένοοργανωμένο ον.

Η γη είναι πάντα γόνιμη (4) και καλυμμένη από απέραντα δάση, που ακόμα δεν ξυλεύθηκαν από ανθρώπινο χέρι και προμηθεύει τροφή και καταφύγιο σε ζώα κάθε είδους. Οι άνθρωποι διασκορπισμένοι ανάμεσά τους παρατηρούν, μιμούνται την επιδεξιότητά τους και καταλήγουν να κινούνται, όπως κι εκείνα από ένστικτο. Ο άνθρωπος υιοθετεί όλες τις ιδιότητες, αν και δεν έχει ιδιαίτερα καμιά δική του, τρέφεται το ίδιο δηλαδή με τις περισσότερες τροφές(5), ενώ τ' άλλα ζώα έχουν ειδικότερες προτιμήσεις και συνακόλουθα προθηθεύεται το καθημερινό του ευκολότερα, πράγμα που κανένα ζώο δεν μπορεί να κάνει.

Επειδή οι άνθρωποι απ' την παιδική τους ηλικία συνηθίζουν στις ανεμοθύελλες (καταιγίδες) και στις μεταβολές που προκαλεί η αλλαγή των εποχών, επειδή εξασκούνται για γ' αντέχουν στην κούραση κι αναγκάζονται να υπερασπίζουν άοπλοι και γυμνοί τη ζωή και τη λεία τους απ' τ' άλλα άγρια θηρία, ή να ξεφεύγουν απ' αυτά με τη φυγή, αποχτούν ένα χαρακτήρα δυνατό και σχεδόν αμετάβλητο. Τα παιδιά τους κληρονομώντας όλες αυτές τις θαυμάσιες ιδιότητες απ' τον πατέρα τους και τελειοποιώντας τες με την ίδια εξάσκηση που τις δημιούργησαν οι πρόγονοί τους αποκτούν όλη τη ρώμη που είναι δυνατό να αποχτήσει το ανθρώπινο γένος. Η Φύση μεταχειρίζεται τα παιδιά όπως ο νόμος της Σπάρτης με τα παιδιά των πολιτών της· δυναμώνει περισσότερο τα γερά κι εξαφανίζει τα άρρωστα, σ' αντίθεση με τη δικιά μας κοινωνία, όπου το κράτος τ' αναθέτει στους γονείς τους και τα σκοτώνει αδιάκριτα από τη γέννησή τους.

Το μόνο όργανο που γνωρίζει ο άγριος άνθρωπος είναι το

σώμα του και το χρησιμοποιεί για διάφορες δουλειές, που το δικό μας είναι ανίκανο να κάνει, επειδή δεν έχει εξασκηθεί κατάλληλα. Μας εμποδίζει και μας αποδυναμώνει η τεχνολογία, επειδή δεν μας επιτρέπει να χρησιμοποιούμε το ίδιο το σώμα μας όπου είναι απαραίτητο. Αν δεν είχαμε τσεκούρι θα μπορούσαμε να κόψουμε με τα χέρια μας τόσο σκληρά κλαδιά; Αν δεν είχαμε σφεντόνα θα μπορούσαμε να πετάξουμε με το χέρι μια πέτρα με τόση δύναμη; Αν δεν είχαμε σκάλα θα μπορούσαμε να σκαρφαλώσουμε τόσο επιδέξια πάνω σ' ένα δέντρο; Αν δεν είχαμε το άλογο, θα μπορούσαμε να τρέξουμε με τόση ταχύτητα; Δώστε τη ευκαιρία στον πολιτισμένο άνθρωπο να συγκεντρώσει όλες τις μηχανές γύρω του και θα δείτε ότι ο άγριος υστερεί απέναντί του. Αν όμως θέλετε να δείτε έναν ακόμη πιο άνισο αγώνα, βάλτε να μονομαχήσουν γυμνοί κι άοπλοι ένας άγριος κι ένας πολιτισμένος άνθρωπος. Θα μάθετε αμέσως πιο είναι το πλεονέκτημα να' χουμε ανα πάσα στιγμή, όλες τις δυνάμεις μας στη διάθεσή μας, να είμαστε πάντα έτοιμοι για κάθε ενδεχόμενο και να κουβαλάμε—αν το πω κι έτσι— μαζύ μας ολόκληρο τον εαυτόν μας(6).

Ο Hobbes, υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος είναι απ' τη φύση του άφοβος κι έχει πάντα την τάση να επιτίθεται και να πολεμάει. Κάποιος άλλος επιφανής φιλόσοφος όμως υποστηρίζει το αντίθετο, πράγμα που επιβεβαιώνουν ο Cymberland , με τον pufenporf, ότι δεν υπάρχει δηλαδή πιο δειλή φύση απ' την ανθρώπινη, κι ότι τρέμει πάντοτε κι είναι έτοιμος να το βάλει στα πόδια αμέσως μόλις αντιληφθεί τον παραμικρό θόρυβο και την ελάχιστη κίνηση. Αυτό μπορεί να συμβαίνει με τ' αντικείμενα που ο πρωτόγονος άνθρωπος δε γνωρίζει και δεν έχω καμιά αμφιβολία ότι νοιώθει τρόμο μπροστά σ' όλα τα καινούργια φαινόμενα που πέφτουν στην αντίληψή του, καθώς του είναι αδύνατο να διακρίνει το καλό απ' το κακό που περιμένει να συμβούν στη φύση, και να παραβάλλει τις δυνάμεις του με τους κινδύνους που διατρέχει. Οι περιστάσεις αυτές είναι σπάνιες στη φυσική κατάσταση, όπου όλα τα πράγματα εξελίσσονται μ' έναν τρόπο μονότονο κι όπου η επιφάνεια της γης δεν υπόκειται καθόλου στις αιφνίδιες και διαρκείς μεταβολές που προκαλούν τα πάθη κι η αστάθεια των πολιτισμένων λαών. Αλλά καθώς ο άγριος άνθρωπος συναστρέφεται με τα ζώα κι αναγκάζεται να κάνει σύγκριση μ' αυτά, αντιλαμβάνεται ότι δεν πρέπει να τα φοβάται, για το λόγο ότι αν και υπερέχουν ως προς

τη δύναμη, εκείνος είναι πιο επιδέξιος και στην κατάλληλη στιγμή θα υπερισχύσει με την επινοητικότητά του. Βάλτε αντιμέτωπους μιαν αρκούδα ή ένα λύκο μ' έναν άγριο άνθρωπο, ρωμαλέο, επιδέξιο, θαρραλέο, όπως είναι όλοι τους, κι οπλισμένο με πέτρες ή ρόπαλο, και αντιληφθείτε ότι θα κινδυνέψουν κι οι δυο το ίδιο κι ότι τα θηρία, που δεν συνηθίζουν καθόλου να επιτίθενται μεταξύ τους, θα επιτεθούν στον άνθρωπο σε ειδικές περιπτώσεις, όταν π.χ. εκείνος θα επιτεθεί με την ίδια αγριότητα. Σχετικά με τα ζώα, που έχουν πραγματικά περισσότερη δύναμη απ' ότι επιδεξιότητα, συμβαίνει αυτό που γίνεται όταν συναντήσουν άλλα πιο αδύναμα ζώα, που δεν τ' αφήνουν να επιβιώσουν. Όταν λοιπόν συμβεί να βρεθεί μπροστά σε τόσο ισχυρά ζώα, έχει τη δυνατότητα να βρει καταφύγιο πάνω στα δέντρα, όπου σχεδόν εξασφαλίζει τη ζωή του κι από 'κει πάνω μπορεί ν' αποφασίσει αν θα φύγει ή αν θα πολεμήσει. Πρέπει να προσθέσουμε ότι κανένα ζώο δεν είναι εχθρικό απ' τη φύση του απέναντι στον άνθρωπο, εκτός αν υπερασπίζει τη ζωή του ή είναι πολύ πεινασμένο, ούτε μισεί τον άνθρωπο, μια ιδιότητα που έδωσε η φύση σε κάθε είδος για να βρίσκει λεία.

Να γιατί οι νέγροι κι οι άγριοι δεν τρομάζουν πολύ όταν συναντούν θηρία μέσα στα δάση. Οι καραΐβες της Βενεζουέλας ζουν ανάμεσα στα ζώα με τη μεγαλύτερη ασφάλεια και χωρίς τον παραμικρό κίνδυνο. Αν και είναι σχεδόν γυμνοί, καθώς λέει ο Francois Correal, μπαίνουν άφοβα στα δάση, οπλισμένοι μονάχα με τόξο και βέλος, χωρίς ν' ακούσουμε ποτέ ότι κάποιος απ' αυτούς κατασπαράκτηκε απ' τα θηρία.

Είναι οι φυσικές ατέλειες, όπως η παιδική ηλικία, τα γεράτειά κι όλες οι αρρώστιες,οι φοβερότεροι εχθροί, που ο άνθρωπος δε διαθέτει τ' ανάλογα μέσα για να υπερασπίσει τον εαυτό του απέναντί τους. Αυτά αποτελούν τα θλιβερά χαρακτηριστικά της αδυναμίας μας. Τα δυο πρώτα αναφέρονται σ' όλα τα ζώα ενώ το τελευταίο ανήκει κύρια στον οργανωμένο σε κοινωνία άνθρωπο. Όσον αφορά το ζήτημα της βρεφικής ηλικίας παρατηρώ ότι, επειδή η μητέρα κουβαλάει το βρέφος μαζύ της παντού, το τρέφει με μεγαλύτερη άνεση απ' ότι τ' άλλα ζώα, που αναγκάζονται να πηγαινοέρχονται συνέχεια με πολύ κόπο, άλλοτε για να ψάξουν για τροφή κι άλλοτε για να θηλάσουν ή για να ταΐσουν τα μικρά τους. Είν' αλήθεια ότι αν η γυναίκα κινδυνεύει, το βρέφος διακινδυνεύει κι αυτό τη ζωή του. Τον ίδιο όμως κίνδυνο

διακινδυνεύουν και τ' άλλα ζώα μέχρι που τα μικρά ν' αποκτήσουν τη δυνατότητα ν' αναζητούν μόνα τους την τροφή τους. Και διαρκώντας περισσότερο η νηπιακή ηλικία στον άνθρωπο η ζωή είναι μεγαλύτερη, ώστε να διατηρείται έτσι μια ισορροπία, και μολονότι υπάρχουν άλλοι κανόνες πάνω στη διάρκεια της πρώτης ηλικίας και στον αριθμό των παιδιών(8) εδώ δε θα μας απασχολήσει αυτό το θέμα. Όμως η ανάγκη της τροφής ελαττώνεται στους γέρους που κινούνται κι αναπνέουν λιγότερο επειδή την προμηθεύονται εύκολα. Κι επειδή η άγρια ζωή προφυλλάσει τον άνθρωπο από αρθρίτιδα και ρευματισμούς κι επειδή τα γηρατειά είναι η μοναδική δυσκολία που ο άνθρωπος δεν μπορεί να ξεπεράσει, πεθαίνουν δίχως να το αισθανθούν ούτε αυτοί ούτε κανένας άλλος.

Όσο για τις αρρώστιες, δε θα επαναλάβω καθόλου τις μάταιες και ψευδείς κατηγορίες που προσάπτουν στην Ιατρική οι περισσότεροι υγιείς άνθρωποι, αλλά θα ρωτήσω αν υπάρχει κάποια σίγουρη παρατήρηση απ' την οποία μπορούμε να συμπεράνουμε ότι στις χώρες, όπου παραμελείται η Ιατρική, η μέση ζωή του ανθρώπου είναι μικρότερη από τη ζωή σ' εκείνους τους λαούς που ασχολούνται πολύ με την Ιατρική. Και πως είναι δυνατό να συμβεί αυτό, τη στιγμή που εμείς προξενούμε στον οργανισμό μας περισσότερες βλάβες απ' όσα φάρμακα μπορεί να παράσχει η Ιατρική; Το είδος του τρόπου ζωής, δίχως μέτρο και κανόνες, η πλήρης αδράνεια μερικών, η υπερβολική κούραση άλλων, η ευκολία με την οποία ικανοποιείται κάθε επιθυμία και ηδονή, τα ξεχειλισμένα τραπέζια των πλουσίων,που τρέφονται με ζεστους χυμούς κι υποφέρουν από δυσπεψία, η τροφή των φτωχών που δεν τους αρκεί και πολλές φορές δεν υπάρχει ούτε κι αυτή ή αν τη βρουν αρκετή παραφορτώνουν το στομάχη τους εκμεταλλευόμενοι την ευκαιρία, τα ξενύχτια, οι υπερβολές κάθε είδους, οι εκτραχηλισμοί των παθών δίχως μέτρο, η πνευματική ατονία κι υπερκόπωση, οι αμέτρητες θλίψεις και στενοχώριες που βασανίζουν και κατατρώγουν αδιάκοπα την ψυχή, τα πάντα φανερώνουν ότι εμείς είμαστε υπεύθυνοι για τα δεινά αυτά κι ότι θα μπορούσαμε να τ' αποφύγουμε σχεδόν όλα, ζώντας μια συντηρητική, απλή, μονήρη και φυσιολογική ζωή, όπως το έχει ορίσει από την αρχή για μας η φύση. Αν αυτή μας προόριζε να είμαστε υγιείς, τολμώ να πω ότι η σκέψη είναι μια αφύσικη κατάσταση κι ότι ο άνθρωπος που συλλογίζεται είναι ένα ζώο που έχει αλλοιωθεί απ' αυτήν την ιδιότητα. Αν

σκεφτούμε την καλή υγεία των αγρίων, εκτός από αυτούς που καταστρέψαμε με τα δυνατά οινοπνευματώδη ποτά μας, κι αν αντιληφτούμε ότι σχεδόν δεν γνωρίζουν άλλες αρρώστιες εκτός απ' τις πληγές και τα γηρατειά θα' μασταν αναγκασμένοι να πιστέψουμε ότι θα μπορούσαμε να συνθέσουμε εύκολα την Ιστορία της ανθρώπινης αρρώστιας ακολουθώντας την πορεία που διέγραψαν οι πολιτισμένοι λαοί. Εκτός απ' τη γνώμη του Πλάτωνα, που υποστηρίζει ότι κάποια φάρμακα, που δοκίμασαν ο Ποδαλείριος κι ο Μαχάων κατά την πολιορκία της Τροίας, γιάτρευαν αρρώστιες που δεν ήταν ακόμα γνωστές στους ανθρώπους, υπάρχει κι η μαρτυρία του Correl που υποστηρίζει ότι η τόσο αναγκαία στη σημερινή εποχή δίαιτα επινοήθηκε από τον Ιπποκράτη.

Ο άνθρωπος λοιπόν στη φυσική του κατάσταση δεν έχει καθόλου ανάγκη από φάρμακα κι από γιατρούς τη στιγμή που δε διατρέχει μεγάλους κινδύνους η υγεία του. Σχετικά μ' αυτό το σημείο το ανθρώπινο είδος δεν είναι σε καθόλου χειρότερη θέση απ' ότι είναι όλα τ' άλλα είδη, κι είναι εύκολο να μάθει ό,τι και οι κυνηγοί όταν στις πορείες τους συναντούσαν ανίσχυρα ζώα. Σε πολλά απ' αυτά που πληγώθηκαν σοβαρά οι πληγές επουλώθηκαν. Ο καλύτερος χειρούργος, στην περίπτωση που έσπασαν τα κόκκαλά τους, αποδείχτηκε ο χρόνος με μοναδική δίαιτα τη φυσιολογική ζωή. Η υγεία τους αποκαταστάθηκε τέλεια, δίχως να υποφέρουν από εγχειρήσεις να δηλητηριαστούν απ' τα γιατροσόφια και να εξασθενήσουν απ' τις νηστείες. Τελικά, οσοδήποτε χρήσιμη μπορεί να μας φανεί η Ιατρική, όσο καλά κι αν τη χρησιμοποιήσουμε, είναι πάντα σίγουρο ότι όσο και να φροντίσει ο άγριος άνθρωπος τον άρρωστο εαυτό του, η φύση πάντα θ' αποφασίζει για την κατάστασή του, ενώ αν καταπιαστεί με φάρμακα και γιατρούς, θα' χει το φόβο μη χειροτερέψει τη ζωή του. Πράγμα που κι εμείς θα προτιμούσαμε απ' την πολιτισμένη ζωή.

Δεν πρέπει να κάνουμε σύγχυση ανάμεσα στον άγριο και στον σημερινό πολιτισμένο άνθρωπο. Η φύση μεταχειρίζεται μ' εξαιρετική στοργή όλα τα ζώα που αφήνονται στις φροντίδες της, γεγονός που αποδεικνύει καθαρά πόσο ζηλότυπα κρατάει αυτό το προνόμιο για τον εαυτόν της. Το άλογο, η γάτα, ο ταύρος, ακόμα και το γαιδουράκι είναι πιο ψήλα, πιο εύρωστα, πιο ρωμαλέα όταν ζουν ελεύθερα στα δάση, παρά όταν βρίσκονται στην υπηρεσία του ανθρώπου. Όταν εξημερώνονται χάνουν

τα μισά απ' τα προτερήματά τους και θα λέγαμε ότι η φροντίμας για όσο το δυνατό καλύτερη μεταχείριση και τροφή τα εξασθενίζει. Το ίδιο συμβαίνει και με τον άνθρωπο όταν γίνεται κοινωνικός και δούλος, αδύναμος, δειλός και χαμερπής, αφού με το να κάνει μια μαλθακή κι άναντρη ζωή καταντάει να χάνει τη δύναμη και το σθένος του. Πρέπει να προσθέσουμε ότι υπάρχει πολλή μεγαλύτερη διαφορά ανάμεσα στον άγριο και στον πολιτισμένο άνθρωπο απ' ότι ανάμεσα στο άγριο και το εξημερωμένο ζώο, επειδή αν κι έχουν την ίδια μεταχείριση απ' τη φύση οι άνθρωποι και τα ζώα, ο άνθρωπος έχει την τάση ν' αναζητάει περισσότερες ανέσεις απ' όσες δίνει ο ίδιος στα ζώα, πράγμα που αποτελεί και την αιτία για τον απρόσκοπο εκφυλισμό του.

Στον άγριο άνθρωπο δεν προξενεί τόσο μεγάλη δυστυχία και προπαντός δεν τον εμποδίζει να επιβιώσει, η γύμνια, η έλλειψη στέγης κι η στέρηση όλων εκείνων των άχρηστων πραγμάτων που εμείς θεωρούμε αναγκαία στη σημερινή εποχή. Όταν ζει σε θερμά κλίματα έχει τη δυνατότητα να φορέσει δέρματα απ' τα ζώα που σκοτώνει. Αν περπατάει και τρέχει με τα δυο πόδια έχει και δυο χέρια για να μπορεί να υπερασπίζει τον εαυτόν του και να προμηθεύεται ο,τι του είναι απαραίτητο. Αν τα παιδιά τους αρχίζουν να περπατούν αργά και δύσκολα, υπάρχουν οι μητέρες που τα μεταφέρουν μ' ευκολία. Αυτό δε συμβαίνει στ' άλλα είδη, όπου τα μικρά ακολουθούν τη μητέρα τους, που είναι αναγκασμένη να τα εγκαταλείψει ανυπεράσπιστα ή να τα προστατέψει διακινδυνεύοντας τη ζωή της σε περίπτωση που κάποιο άλλο ζώο τους επιτίθεται. Βέβαια υπάρχουν εξαιρέσεις, όπως για παράδειγμα αυτό το ζώο της Νικαράγουα που μοιάζει με αλεπού κι έχει την ευχέρεια να χρησιμοποιεί τα πόδια του σαν ανθρώπινα χέρια, κι όπως γράφει ο Laet, έχει μια θήκη στη κοιλιά όπου βάζει τα μικρά του, όταν αναγκάζεται να τρέξει για να ξεφύγει από κάποιον κίνδυνο. Χωρίς αμφιβολία, πρόκειται για το ίδιο ζώο που στο Μεξικό ονομάζουν Taqulatzin, και που ο Laet περιγράφει ότι το θηλυκό έχει μια παρόμοια θήκη για τη ίδια χρήση. Τέλος, πρέπει να θεωρήσουμε αυτές τις μοναδικές και τυχαίες περιπτώσεις συμπτωματικές, που θα τις εξετάσουμε αργότερα, και που ίσως να μην υπήρξαν ποτέ, επειδή είναι φανερό ότι ο πρώτος άνθρωπος που σκέφτηκε να κατασκευάσει ρούχα και σπίτια, δεν τα θεωρούσε αναγκαία, εφόσον μπόρεσε να επιβιώσει μέχρι

εκείνη τη στιγμή, και δεν μπορούμε να φανταστούμε, αφού επιβίωσε μέχρι τότε, γιατί να μην μπορεί να ζήσει κι αργότερα με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που έμαθε απ' την παιδική του ηλικία.

Χωρίς απασχόληση, μόνος και πάντα μέσα σε κινδύνους ο άγριος άνθρωπος πρέπει ν' αγαπάει τον ύπνο και να κοιμάται ανάλαφρα σαν τα ζώα, που σκέφτονται λίγο και κοιμούνται πάντα γιατί δεν τ' απασχολεί τίποτα. Επειδή η μοναδική φροντίδα είναι η αυτοσυντήρηση, πρέπει να εξασκεί εκείνες τις ιδιότητες που έχουν σαν κύριο σκοπό την επίθεση και την άμυνα, είτε για να υποτάξει τη λεία του, είτε για να ξεφύγει από άλλο ζώο όταν γίνεται αυτός ο ίδιος λεία. Αντίθετα, όσα όργανα τελειοποιούνται μόνο με τη μαλθακή και ηδυπαθή ζωή πρέπει να παραμένουν αγύμναστα για να διατηρούν την ευαισθησία τους. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν κι αισθήσεις της αφής και της γεύσης, που όμως είναι πολύ σκληρές, της όρασης της ακοής και της οσμής, που είναι οξύτατες. Αυτή είναι γενικά η ζωώδης κατάσταση. Τα ίδια διηγούνται οι περιηγητές για τους περισσότερους άγριους λαούς. Έτσι δεν πρέπει να μας εκπλήσει το γεγονός ότι οι Οττεντότοι, που κατοικούν στο ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας, βλέπουν με γυμνό μάτι τα πλοία τόσο μακρυά μέσα στο πέλαγος, όσο κι ολλανδοί με τα κιάλια, ούτε ότι οι άγριοι της Αμερικής ανακάλυπταν τους Ισπανούς οσμιζόμενοι τα ίχνη τους όπως τα καλύτερα κυνηγετικά σκυλιά, ούτε ότι ολοι οι βάρβαροι λαοί κυκλοφορούν γυμνοί χωρίς να παθαίνουν τίποτα, κι οξύνουν τη γεύση τους με την ινδοπέπερι και κατορθώνουν να πίνουν τα δυνατά οινοπνευματώδη ποτά σα νερό.

Μέχρι εδώ εξετάσαμε τον άνθρωπο άπ' την πλευρά της φύσης. Θα επιχειρήσουμε να τον εξετάσουμε τώρα κι απ' την πλευρά της μεταφυσικής και της ηθικής.

Βλέπω κάθε ζώο σαν ένα μηχάνημα, που η φύση του έδωσε αισθήσεις για να εξυπηρετείται μόνο του και ν' αποφεύγει, μέχρις ένα ορισμένο σημείο, ό,τι είναι δυνατό να το καταστρέψει ή να το αλλοιώσει. Το ίδιο ακριβώς βλέπω και στο ανθρώπινο μηχάνημα, με τη διαφορά ότι η φύση είναι εκείνη που ενεργεί σ' όλα όσα κάνει το ζώο, ενώ ο άνθρωπος αποφασίζει από μόνος, με την ιδιότητα της ελεύθερης ενεργητικής δύναμης που διαθέτει. Στο ζώο λειτουργεί το ένστικτο, όταν πρόκειται να επιλέξει ή ν' απορρίψει κάτι, ενώ στον άνθρωπο πρόκειται για ελεύθερη και συνειδητή πράξη. Ακόμη και στην περίπτωση που θά' χει

συμφέρον, το ζώο δεν μπορεί να παραβιάσει τους νόμους που του επιβάλλει η Φύση, ενώ ο άνθρωπος τους παραβιάζει ακόμα κι όταν ξέρει καλά ότι θα βλάψει τον εαυτό του . Το περιστέρι αν βρισκόταν μπροστά σ' άφθονο εξαίσιο κρέας, κι η γάτα μπροστά σ' άφθονους σπόρους και φρούτα, δε θα τολμούσαν να τ' αγγίξουν αν και μπορούν να φάνε πολλές τροφές που δεν προτιμούν ακόμη κι αν επρόκειτο να πεθάνουν από ασιτία. Οι άνθρωποι όμως παραδίνονται σε υπερβολές και παθαίνουν ένα σωρό αρρώστειες, μπορούν ακόμη και να πεθάνουν. Κι ενώ το πνεύμα διαφθείρει τις αισθήσεις, κι η φύση έχει σωπάσει η θέληση επιμένει ακόμη.

Κάθε ζώο έχει ιδέες εφόσον έχει αισθήσεις και μπορεί να κάνει συλλογισμούς μέχρις ένα ορισμένο σημείο. Το ίδιο κι ο άνθρωπος δε διαφέρει πολύ από τ' άλλα ζώα στο θέμα αυτό. Μερικοί φιλόσοφοι υποστηρίζουν ότι ο άνθρωπος διαφέρει περισσότερο από έναν άλλο άνθρωπο παρά από ένα ζώο. Δε νομίζω ότι διαφέρει η ειδοποιός διαφορά του ανθρώπου είναι το γεγονός ότι ο άνθρωπος έχει νοημοσύνη, αλλά μάλλον ότι διαθέτει ελεύθερη ενεργητική δύναμη. Η φύση διατάζει κάθε ζώο κι' αυτό υποτάσσεται το ίδιο συμβαίνει και με τον άνθρωπο, αλλά είναι ελεύθερος να υποταχτεί ή να αντισταθεί αν το θελήσει, Απ' αυτή τη συνείδηση της ελευθερίας συμπεραίνουμε ότι η ψυχή του είναι άυλη. Η Φυσική εξηγεί κατά κάποιο τρόπο το μηχανισμό των αισθήσεων και το σχηματισμό των ιδεών. Βρίσκουμε όμως μέσα στη δύναμη της θέλησης, ή καλύτερα της επιλογής, και μέσα στη συνείδηση αυτής της δύναμης, μόνο καθαρά άυλες ενέργειες, που δε μπορούμε να ερμηνέψουμε με τους νόμους την Μηχανικής.

Αν όμως όλες αυτές οι δυσκολίες δε μας επιτρέπουν να βρούμε την αιτία της διαφοράς του ανθρώπου απ' το ζώο, υπάρχει μια άλλη ειδικότερη ιδιότητα του ανθρώπου, για την οποία δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία, που τον διαχωρίζει απ' το ζώο. Είναι η δύναμη να τελειοποιείται, δύναμη ,που με τη βοήθεια των περιστάσεων, προωθεί όλες τις άλλες ιδιότητές του να εξελίσσονται σιγά-σιγά, κι ενυπάρχει τόσο μέσα στις σχέσεις των ανθρώπων όσο κι αποκλειστικά μέσα στο μεμονωμένο άτομο. Αντίθετα το ζώο μετά από μερικούς μήνες φτάνει στο στάδιο της τελειότητας και θα είναι το ίδιο για όλη του τη ζωή, δίχως να επέρχεται καμιά μεταβολή στο είδος του , ακόμη κι αν περάσουν χίλια χρόνια. Γιατί λοιπόν ο άνθρωπος έχει την τάση να γίνεται ηλί-

θιος; Δεν είναι γιατί επιστρέφει στην πρωταρχική του κατάσταση και γιατί ενώ το ζώο αν και δεν έχει αποκτήσει κι ούτε έχει χάσει τίποτα μένει πάντα με τη σιγουριά του ενστίκτου του, ο άνθρωπος, χάνοντας όλ' αυτά που απόχτησε με τη βοήθεια της δύναμης της τελειοποίησης και απ' τα γεράματα και από άλλες αιτίες ξαναπέφτει έτσι χαμηλότερα ακόμη κι από το ζώο; Είναι θλιβερό ν' αναγκαστούμε να ομολογήσουμε ότι αυτή η δύναμη που τον ξεχωρίζει απ' τ' άλλα ζώα κι είναι σχεδόν απεριόριστη, είναι η πηγή όλης της δυστυχίας του ότι αυτή με τη βοήθεια του χρόνου τον βγάζει απ' την πρωταρχική του κατάσταση, όπου θα ζούσε ήσυχα κι αθώα, ότι αυτή η ίδια με το πέρασμα των αιώνων αυξάνει τις γνώσεις του και τις πλάνες του, τις ιδιοτροπίες του και τις αρετές, του και τον κάνει τύραννο του εαυτού του και της Φύσης (9). Είναι φοβερό ν' αναγκαστούμε να εξυμνήσουμε σαν ένα καλοκάγαθο πλάσμα αυτόν, που πρώτος θα υποδείξει στους κατοίκους των όχθεων του Ορενόκου να χρησιμοποιήσουν αυτά τα ξύλα που προσαρμόζουν στους κροτάφους των παιδιών τους και που βεβαιώνουν ένα μέρος τουλάχιστον της βλακείας τους και της πρωτόγονης ευτυχίας τους.

Ο άγριος άνθρωπος, αφού παραδόθηκε απ' τη Φύση στο ένστικτό του, ή καλύτερα, αφού αποζημιώθηκε για όσα ίσως του έλειπαν με τις κατάλληλες ιδιότητες, για να συμπληρώσει πρώτα τις ελλείψεις του και μετά να γίνει καλύτερος απ' τη Φύση, άρχισε να κινείται αρχικά από απλά ερεθίσματα όπως τα ζώα (10). Η πρώτη κοινή μ' όλα τα ζώα ιδιότητα είναι η αντίληψη και η αίσθηση. Η θέληση κι η άρνηση, η επιθυμία κι ο φόβος αποτελούν τις πρώτες και σχεδόν μοναδικές ενέργειες τον εσωτερικό του κόσμου , έως ότου εμφανίστηκαν καινούριες εξελίξεις από καινούρια κίνητρα.

Ό, τι κι αν λένε οι ηθικολόγοι η ανθρώπινη διανόηση εξαρτάται πολύ απ' τα πάθη , κατά κοινή ομολογία, και τα πάθη εξαρτώνται απ' τη διανόηση. Η διάνοια μας τελειοποιείται με τη δραστηριότητα των παθών . Αναζητούμε τη γνώση επειδή επιθυμούμε την απόλαυση. Κανένας δε βασανίζεται με σκέψεις όταν δε φοβάται και δεν επιθυμεί. Τα πάθη με τη σειρά τους υπάρχουν επειδή έχουμε ανάγκες, κι αυξάνουν πάλι επειδή έχουμε ανάγκες. Δεν μπορούμε να επιθυμούμε ή να φοβόμαστε τα πράγματα παρά μονάχα μέσα απ' την αντίληψη που έχουμε γι' αυτά ή με την απλή ώθηση της Φύσης. Ο άγριος άνθρωπος επειδή δε διαθέτει καμιά γνώση βασανίζεται μόνο απ' τα πάθη της δεύτερης